

Semantičko polje riječi *ġahiliyya* u Kur'anu

Almir Fatić

Fakultet islamskih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Rad se sastoji iz četiri dijela. Prvi dio čini uvod u kome se navode preliminarne napomene o riječi *ġahiliyya* i njezinoj specifičnosti, najavljuje sadržaj i cilj rada, metodi koji će se primijeniti u ovom radu te ukazuje na literaturu koja će se koristiti. Drugi dio rada detaljno se bavi leksičkim značenjem riječi *ġahiliyya* na temelju referentnih klasičnih i savremenih djela arapske leksikografije kao i savremenih djela istaknutih orijentalista iz područja arapskih jezičkih i kur'anskih studija. Treći dio rada, kao centralni dio, tretira četiri značenja riječi *ġāhiliyya* u tekstu Kur'ana semantičko-kontekstualnom i tefsirskom analizom. Četvrti dio rada donosi zaključne misli autora.

Ključne riječi: semantika, *ġahiliyya*, Qur'an, *tafsir*, kontekst, značenje.

Uvod

Riječ *ġahiliyya* (u bosanskom: džahilijet) u tekstu Kur'ana spominje se na četiri mjesta i to u ovim surama: Āli 'Imrān, 154; Al-Mā'ida, 50; Al-Ahzāb, 33 i Al-Fath, 26). Ova riječ je tipični kur'anski termin (*mu-stalah qur'aniyy*). Naime, riječ *ġāhiliyya* ne spominje se u arabljanskoj predislamskoj poeziji (*al-ši'ral-ġahiliyy*), iako se riječ *ġahl* (neznanje,

neukost) i njezine izvedenice spominju u tom poetskom korpusu (Abu'Awda, *Al-Tatawwur al-dalali*, 149).

Odatle proizlazi i specifičnost riječi *ġahiliyya* kao termina koga prvo *uvodi* Kur'an, a zatim započinje njegova upotreba u hadisima Muhammeda, a. s., riječima ashaba i tabi'ina te, kasnije, mnogih učenjaka i istraživača kroz dugi vremenski period i sve do danas.

Riječ *ġahiliyya* kroz različitu islamsku literaturu, konvencionalno i vremenom, postaje termin za označavanje *vremenskog perioda* (*fatra*; *zaman*; *zaman*) koji je prethodio objavi Časnoga Kur'ana ili poslanstvu posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., na Arabijskom poluotoku.

U našoj bosanskohercegovačkoj islamskoj stručnoj i publicističkoj literaturi, ali i šire, u onoj orijentalističkoj, obično se termin *ġahiliyya* simplificirano i reducirano shvata i prevodi kao *doba neznanja* ili *doba paganstva* i uglavnom se ne ističe karakter ili narav tog neznanja ili paganstva, a ako se, pak, ističe, onda se on uglavnom reducira na neznanje ili nepoznavanje objavljene Istine, tj. Božije Objave.

U ovom radu bavimo se, prvo, leksičkim značenjem riječi *ġahiliyya*, a potom njezinim kontekstualnim značenjima u kur'anском tekstu. Cilj nam je istražiti *kur'ansko značenje*, odnosno značenja ili semantičko polje riječi *ġahiliyya* semantičko-kontekstualnim i interpretativnim (tefsirskim) metodom.

Pored kur'anскоg teksta, komentara Kur'ana iz klasičnog i savremenog doba, te druge referentne literature o predmetnoj temi, recentna studija Salaha 'Abd al-Fattaha al-Kalidija (r. 1947.), jordanskog profesora tefsira i kur'anских nauka, pod naslovom *Al-Tafsir al-mawdu'ī bayn al-nazariyya wa al-tatbiq* (*Tematski tefsir između teorije i prakse*) opširno i analitički bavi se, između ostalog, značenjem kur'anских riječi: *ġahl*, *taġahalun*, *yaġhalun*, *ġahil*, *ġahilun*, *ġahul*, *ġahala* i, konačno, riječju *ġahiliyya* – i to kao primjerom za prvu vrstu tematskog tefsira koja se bavi istraživanjem kur'anских termina (*Al-tafsir al-mawdu'īyy li al-mustalahal-qur'āniyy*). Inače, korijen *ġ-h-l* u navedenih osam formi navodi se na 24 mjesta u Kur'anu ('Abdal-Baqi, *Mu'ġam al-mufahras*, 225–226; Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, 107).

Leksičko značenje riječi *ğahiliyya*

U klasičnim rječnicima arapske leksikografije leksema *ğahiliyya* – za razliku od lekseme *ğahl* i njezinih izvedenica koje se šire ekspliciraju – objašnjava se vrlo koncizno, ili se samo usputno spominje, ili se, pak, nikako i ne spominje.

Npr., Ibn Manzūr (u. 712/1312.) kratko i jasno navodi: „*Al-ğahiliyya* je vremenski period bez islama“ (*zamanal-fatrah wa la islam*);¹ Ibn Faris (u. 395/1004.), Al-Ğawhari (u. oko 394/1003.) i Al-Zabīdi (u. 1205/1790.) uopće ne ekspliciraju leksemu *ğahiliyya* izuzev što navode sintagmu Arabljana koji su, kako navode, govorili: كان ذلك في الجاهلية الجهلاء *To bijaše u vrijeme potpunog džahilijeta* – i to u funkciji objašnjenja jednog pjesničkog stiha;² Abu Hilal al-‘Askari (u. 396/1005.) je, recimo, uopće ne navodi.³

Al-Suyuti (u. 911/1505.) u svom *Muzhiru* navodi riječi jezikoslovca Kālawayha (u. 370/980.) koji je rekao:

Inna lafzal-ğāhiliyya ism hadal fial-islam li al-zaman al-lari kana qablaal-ba‘lah. Waal-munafiq ism islamiyy lam ju‘raf fial-ğāhiliyya...

„Termin *al-ğāhiliyya* je imenica nastala u islamu kojom se označava vrijeme koje je bilo prije poslanstva [Muhammeda, a. s.]. I termin *munāfiq* je islamski termin koji nije bio poznat u džahilijetu...“⁴

Prema tome, klasični rječnici arapskog jezika ne daju šire objašnjenje lekseme *ğāhiliyya* izuzev onog: vremenski period prije ili *bez islama*, oko kojeg postoji potpuni značenjski konsenzus klasičnih arapskih leksikografa, filologa i lingvista. To je, smatramo, i razlog zašto ne susrećemo širu elaboraciju lekseme *ğāhiliyya*.

U savremenom rječniku arapskog jezika pod naslovom *Al-Mu‘ğamal-wasit* dato je sljedeće kratko objašnjenje lekseme *ğāhiliyya*:

„Ono u čemu su bili Arabljani prije islama u pogledu neznanja i zablude; (...) vremenski period ili doba između dolaska dvojice poslanika“⁵

Lane (u. 1876.) leksemu *ğāhiliyya* ovako eksplicira:

Vrijeme ili stanje neznanja ili paganizma; [ili: intenzivno neznanje]; vrijeme fetreta [ili prestanka pozvanja poslanika i brisanja znakova

¹ *Lisan al-‘Arab*, 11/130.

² V. *Mu‘ğam maqayis al-luga*, 1/489; *Al-Sahhah*, 4/1664; *Tağ al-‘arus*, 14/131.

³ V. *Al-Furuq al-lugawiyya*, 180.

⁴ *Al-Muzhir fi‘ulum al-luga wa anwa‘iha*, 1/301.

⁵ *Al-Mu‘ğam al-wasit*, 165.

njihove religije]. Neko kaže: كان ذلك في الجاهلية الجهلاء [To bijaše vrijeme ili stanje paganizma ili intenzivnog neznanja].⁶

„Al-*ġahiliyya* (الجاهلية) je stanje neznanja, stanje paganskih Arabljana prije vremena poslanika Muhammeda, a. s.“, koncizno navodi John Penrice (u. 1892.) u svom *Rječniku Kur'ana*.⁷

Al-Hālidi tvrdi da je riječ *ġahiliyya* u Kur'anu particip aktivni (*ism al-fa'il*) riječi *ġahil* (neznalica, neuk) te da se za ono što pripada džahilu kaže: *ġahiliyy*. „Povezanost riječi *ġahiliyya* sa participom aktivnim riječi *ġahil* a ne sa infinitivom *ġahl* jeste dokaz da se u pogledu džahilijeta gleda na njegove protagoniste, osobe, pripadnike i ljude neznalice, džahile (*ġahiliyyīn*) koji zagovaraju džahilijetske ideje, poimanja i promišljanja ili, pak, na one koji se džahilijetski ophode i ponašaju”.⁸

Dakle, Al-Hālidi dokazuje da se leksema *ġahiliyya* morfološki derivira iz riječi *ġahil* (neznalica, neuk), a ne iz riječi *ġahl* (neznanje, neukost).

No, mnogo prije Al-Hālidija, Rosenthal (u. 2003.) je ustvrdio da se *ġahiliyya* „može smatrati kolektivnim pluralom riječi *ġahil*“. A dokaz tome, prema Rosenthalu, jeste da se ona „na svim mjestima u kojima se pomalja u Kur'anu koristi odmah do pluralā koji se odnose na ljude“. Nadalje, Rosenthal smatra da u kur'anskim pasažima ne postoji ništa što indicira na to da *ġahiliyya* označava neki takav koncept poput određenog „perioda neznanja“ ili dobro definiranog „paganizma“.⁹

S druge strane, Goldziher (u. 1921.) i Izutsu (u. 1993.) tvrdili su da primarno značenje korijena *ġ-h-l*, iz kojeg se derivira riječ *ġahiliyya*, nije „neznanje“ (ignorance) već „barbarizam“ (barbarism), posebno tendencija koja ide ka ekstremnom ponašanju. Shodno tome, izvorni

⁶ „The time, or state, of ignorance, or paganism; or of intense ignorance]; the time of the فترة [or cessation of the mission of apostles, and of the effacement of the signs of their religion]. One says, كان ذلك في الجاهلية الجهلاء [That was in the time, or state, of paganism, or of the intense ignorance].“ Lane, *Arabic-English Lexicon*, 478.

⁷ „الجاهلية State of ignorance, condition of the Pagan Arabs before the time of Prophet Muhammad, a. s.“ *A Dictionary and Glossary of the Qur'an*, 44.

⁸ *Al-Tafsir al-mawdu'i*, 196.

⁹ „*Jāhiliyah* here might be considered a collective plural of *jāhil* 'ignorant (person)'. (...) It should be noted that in all its occurrences in the Qur'an, *jāhiliyah* is used next to pluralic forms referring to people. There is nothing to indicate in the Qur'anic passages that *jāhiliyah* signifies some such concept as a definite 'period of ignorance' or a well-defined 'paganism'“ (Rosenthal, *Knowledge Triumphant*, 33).

antonim riječi *ğāhiliyya* nije *‘ilm* (znanje) nego – *hilm* (moralna opravdanost, samokontrola).¹⁰

Goldziher svoju tvrdnju „u značajnoj mjeri izvodi razmatranjem dokaza za to iz predislamske arapske poezije“ (Shepard),¹¹ dok Izutsu svoju tvrdnju dokazuje ukazivanjem na kur’anske ajete u kojima se spominje riječ *ğāhiliyya*, tj. korijen *ğ-h-l* u svojim raznolikim formama, i Poslanikovim, a. s., životopisom, odnosno njegovim hadisima.¹²

¹⁰ William E. Shepard, „Age of Ignorance“ u: *Encyclopaedia of the Qur’an* (EQ), 37. – Detaljnu pojmovnu analizu para *ğahl-hilm* Izutsu je izvršio u svojoj knjizi *God and Man in the Qur’an* (prvi put objavljena 1964., Keio University, Tokyo, Japan; kod nas u cijelosti prevedena u sklopu knjige: Karić, pr. *Semantika Kur’ana*, 1998.). Izutsu u ovoj svojoj knjizi pojam *džehla* (*ğahl*) promatra u njegovom najširem značenju koje, kako kaže, „pokriva cijelo područje ljudskoga života“. Pažljivom kontekstualnom analizom stihova iz predislamske poezije Izutsu ustanovljava tri temeljna značenja riječi *džehl* shodno njihovoj važnosti:

- 1) tipičan obrazac ponašanja toplokrvnog, nabusitog i neobuzdanog čovjeka, koji je sklon izgubiti samokontrolu i na najsitniju provokaciju, i, posljedično tome, djeluje vratolomno i bezobzirno, jer je podstaknut neukrotivim slijepim porivom, bez razmišljanja o katastrofalnim posljedicama do kojih ovakvo ponašanje može dovesti. (...) Drugim riječima, kad god čovjek izgubi svoju prisebnost i svoju samokontrolu, on je tada *džahil*. (...) *Džehl* nije primarno trajna narav čovjekova, *džehl* označava povremene izljeve, povremene provale čuvstva, i, s obzirom na utjecaj *džehla* na ljudski intelekt i razum, *džehl* podrazumijeva trenutačno, premda ne stalno i konstantno, odsustvo duhovne / umne ravnoteže.
- 2) nemogućnost uma / duha da zaimadne dublje razumijevanje stvari, što, posljedično tome, uvijek proizvodi plitke i nepromišljene sudove o svemu i svačemu. (...) Kur’an u većini slučajeva koristi ovu riječ (*džahil*) u smislu plitkog gledanja i površnog zaključivanja u vezi sa stvarima koje su najneposrednije pripadne vjeri. (...) *Džehl* također uključuje i nesposobnost čovjeka da vidi “sebe” i
- 3) “neznanje”; *džehl* kao “neznanje” jeste najčešće upotrebljavano značenje u klasičnom arapskom jeziku. Ovo je, međutim, posljednje važno od tri fundamentalna značenja ove riječi u ranijem periodu. (...) Ovo značenje *džehla* kao “pomanjkanja znanja”, “nedostataka informacije” ne igra neku značajnu ulogu u Kur’anu (*Semantika Kur’ana*, 316, 323, 326, 327, 329).

Abu’Awda, pak, smatra da se u Kur’anu riječ *džehl* koristi u dva osnovna značenja: 1) *džehl* nasuprot *‘ilmu* (znanju), tj. u značenju neznanja (Al-Baqara, 273 i 2) *džehl* u značenju “udaljenosti od Allahove vjere i ne razmišljanja o Allahovom znakovlju” (Al-Zumar, 64; Al-Ahqaf, 23). Ovo drugo značenje, ističe Abu’Awda, prisutno je u većini ajeta u Kur’anu kojima se navodi korijen *ğ-h-l* (Al-Tatawwur al-dalali, 148).

¹¹ V. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, I, 219–228.

¹² V. Izutsu, *Ethico-Religious Concept in the Qur’an*, 28–35. – Izutsu, između ostalih, navodi, na temelju Ibn Ishakove *Sīre*, jedan događaj koji se dogodio nedugo poslije Poslanikove,

Kontekstualno značenje riječi *ǧāhiliyya* u Kur'anu

Kako smo na početku istakli, riječ *ǧāhiliyya* u Kur'anu se spominje na četiri mjesta. Sada nam predstoji semantičko-kontekstualna i tefsirska analiza mjesta u kojima se ona spominje.

Značenje prvo: ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ *džahilijetska misao*

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ
غَيْرِ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا
لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ

Zatim vam je, poslije nevolje, spustio smirenost snom koji je obuzeo neke od vas, dok su drugi brinuli samo o sebi misleći o Allahu ono što nije istina, *mislima džahilijeta*, govoreći: „Hoćemo li mi išta od svega ovoga imati?“ Reci: „Sve ovo Allahu pripada!“ Oni u sebi kriju ono što tebi ne pokazuju, i govore:

a. s., hidžre u Medinu. Naime, kada su pripadnici plemenā Evs i Hazredž, na poticaj jednog paganina, počeli da se međusobno svađaju, razmjenju provokativne riječi i pozivaju na ponovne međusobne sukobe, Poslanik, a. s., je o tome obaviješten pa je brzo stigao na mjesto događaja i tada izrekao ove riječi: „O, vjernici, kako se usuđujete zaboraviti na Boga?! Jeste li to ponovo iskušani zovom *džahilijeta* (*bi da'wa al-jāhiliyyah*) kada sam ja među vama, kada vas je Bog uputio u islam, počastio vas njime i tako među vama iskorijenio *džahilijet* (*qata' bihi 'ankum amr al-jāhiliyyah*) spašavajući vas od nevjerništva i učinivši vas prijateljima jedne drugima?!“

Ovaj događaj Izutsu ovako komentira:

„Ovaj pasaž donosi dvije važne poente u vezi sa riječju koja je posrijedi [tj. riječju *al-jāhiliyya*, naša op.]. Prva, Muhammed i njegovi drugovi *jāhiliyya* nisu shvatali kao period vremena koji je sada / tada prošao, već kao neko dinamično i određeno psihološko stanje očigledno udaljeno od nove snage islama, ali koje skriveno preživljava čak i u umovima vjernika, spremno da u svakom momentu provali u njihovu savjest; i da je Poslanik osjetio da je to stalna opasnost za novu religiju. Druga, *jāhiliyya* praktički nije imala ništa sa 'neznanjem'; da je ona u stvarnosti podrazumijevala najrevnosniji osjećaj plemenske časti, nepopustljivi duh rivalstva i arogancije i sva gruba i nepristojna djela koja proizlaze iz ekstremno pasioniranog temperamenta / čudi“ (*Ethico-Religious Concept in the Qur'an*, 28–29).

Izutsu ovim odgovara na jedno veoma važno pitanje: Kako su Poslanik, a. s., i njegovi ashabi poimali pojam *džahilijeta*. – Također usp. Al-Tabarī, *ǧāmi'al-bayān*, 3/1895–6; Al-Šawkānī, *Fath al-qadir*, 235.

„Da smo ikakva udjela u ovome imali, ne bismo ovdje izginuli!“ Reci: „I da ste bili u kućama svojim, izišli bi opet oni kojima je suđeno da poginu na mjesta pogibije svoje, da Allah iskuša šta je u grudima vašim i da ispita šta je u srcima vašim! A Allah dobro zna šta je u grudima“ (Ali 'Imran, 154).¹³

Navedeni ajet govori o onome što se desilo i šta je zadesilo prve muslimane tokom Bitke na Uhudu, koja se odigrala druge godine po Hidžri.¹⁴ Na početku ajeta dat je kratak opis iskrenih vjernika na koje je Uzvišeni, *poslije nevolje, spustio smirenost snom koji je obuzeo neke od njih*. Dakle, tokom Bitke na Uhudu iskreni vjernici, vjerni ashabi, darovani su, Božijom milošću, smirenošću, snom i sigurnošću. Nakon toga, ajet govori o drugoj skupini ljudi, munaficima ili licemjerima, dakle, muslimanima koji su to bili samo na jeziku, ali ne i u srcu. Za razliku od iskrenih vjernika i njihove mirnoće i staloženosti, ti munafici su *brinuli samo o sebi*, razmišljali samo o sebi, svom stanju, svojim imecima i svojoj djeci ne interesirajući se za opće stanje islama i drugih muslimana. I budući da su mislili i brinuli samo o sebi, bili su lišeni smirenosti i sigurnosti.

U nastavku ajeta govori se o licemjerima. Prvo je općenito rečeno da su oni *mislili o Allahu ono što nije istina*, a što je eksplicitno naznačeno kao *مِظَنِّ الْجَاهِلِيَّةِ* *misao džahilijeta, paganstva*. Ajet nas ovdje ne ostavlja u dilemi; sintagma *مِظَنِّ الْجَاهِلِيَّةِ* nije *mubham* naravi, tj. nejasna ili neobjašnjena. Daljnji sadržaj ajeta otkriva nam i objašnjava elemente *džahilijetske misli*.

Prvi znak njihovog džahilijetskog poimanja jesu njihove riječi: هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ „*Hoćemo li mi išta od svega ovoga imati?*“ Ove riječi oni, s prizvukom prijekora, izgovaraju suprotstavljajući se Poslaniku, a. s., i njegovom vođstvu muslimana u Bitki na Uhudu. Ove riječ su, dakle, odraz njihovog džahilijetskog poimanja i razmišljanja. Imansko poimanje i razmišljanje dato je kontrastivno odmah kao odgovor njima:

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ Reci: „*Sve ovo Allahu pripada!*“ Da, iskreni vjernici potčinjavaju se Allahovoj odredbi kojom su zadovoljni.

¹³ Prijevodi ajeta u ovom radu dati su prema: Ibn Džuzzejj, *Olakšani komentar Kur'ana*, 1–6, s neznatnim modifikacijama.

¹⁴ Više o Bici na Uhudu v.: Harun, *Tahrir Sirah Ibn Hišam*, 140–155; Hamidullah, *Muhammed a. s.*, 200–203; Tahai, *Životopis poslanika Muhammeda, s. a. v. s., na osnovu najranijih izvora*, 161–168.

Drugi znak njihovog džahilijjetskog poimanja prikazan je riječima: لَمْ يَخْفَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ Oni u sebi kriju ono što tebi ne pokazuju. Dru- gim riječima, ispoljili su licemjerstvo prema Poslaniku, a. s., prikazujući mu se kao oni koji ga slijede, ali, istovremeno skrivajući nevjerništvo, poricanje i suprotstavljanje. Ovdje je licemjerstvo prikazano kao jasan znak džahilijjetskog pogleda.

Treći znak njihovog džahilijjetskog mišljenja jesu njihove riječi: لَوْ كَان لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا „Da smo ikakva udjela u ovome imali, ne bismo ovdje izginuli!“ O ubijenim ashabima na Uhudu, među kojima je bilo njihovih bližnjih, primijenili su logiku: Da nisu izišli na Uhud, naši rođaci ne bi izginuli; da su ostali u svojim kućama, sačuvali bi svoje živote! Imanska logika stvari data je u nastavku ajeta: قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ Recī: „I da ste bili u kućama svojim, izišli bi opet oni kojima je suđeno da poginu na mjesta pogibije svoje...“

Prema tome, očigledno je da njihove riječi otkrivaju njihovo džahilijjetsko vjerovanje, uvjerenje, shvatanje i poimanje Božije odredbe (*qader*) te pitanja života i smrti. Na temelju ovog ajeta možemo zaključiti da su ova uvjerenja o tako važnim pitanjima – a koja su označena kao *misao džahilijjeta* – bila dominirajuća među Arabljanima prije islama, ali i među munaficima u vrijeme i tokom objavljivanja Kur’ana.¹⁵

Primijetili smo da Kur’an daje odgovore na ta važna pitanja, čime se sugerira da su oni dostatni da se ispravi neispravna *džahilijjetska misao*. Prvi slušatelji Kur’ana bili su, dakle, stavljeni pred sljedeći izbor: zadržati kriterije džahilijjetskog poimanja ili, pak, prihvatiti kur’anske objavljene istine o pitanjima kadera, života i smrti. U prvom slučaju prihvata se neizvjesnost, nesigurnost, logika „ovdje i sada“, tj. materijalističko poimanje i logiciranje stvarnosti, dok se, u drugom slučaju, prihvata sigurnost, smirenost, kur’anska upućenost i objavljena istina o sveukupnoj stvarnosti.

Značenje drugo: حُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ džahilijjetski sud, presuda, zakon

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَاءَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ

¹⁵ Širi tefsir ovog ajeta v.: Al-Tabarī, *ġami’ al-bayan*, 3/2021–2027; Ibn Kalīr, *Tafsiral-Qur’an al-‘azīm*, 1/544–545; Al-Šawkānī, *Fathal-qadīr*, 250–251; Ibn al-ġawzi, *Zad al-masir*, 1/25–26.

أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِنْ أَحْكَمْتُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٩٤﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

A tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da potvrdi prije nje objavljene Knjige i da bdi nad njima. I ti im sudi prema onome što objavljuje Allah i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i ne odstupaj od Istine koja ti dolazi! Mi smo svakom od vas dali zakon i pravac. A da je Allah htio, On bi vas učinio sljedbenicima jedne vjere, ali On hoće da vas iskuša s onim što vam je dao, zato se vi natječite u dobrim djelima! Allahu ćete se vratiti svi, pa će vas On obavijestiti o onome u čemu ste se razilazili! I sudi im prema onome što objavljuje Allah, i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i čuvaj ih se da te ne odvrte od nečega što ti objavljuje Allah! A ako ne pristaju, ti onda znaj da Allah želi da ih kazni zbog nekih grijehova njihovih. A zaista su mnogi ljudi grješnici./ Zar oni za džahilijetskom presudom žude?! A ko je bolji od Allaha sudija narodu koji čvrsto vjeruje? (Al-Ma'ida, 48–50)

Ovaj posljednji ajet otkriva drugo značenje ili drugi značenjski aspekt riječi ğahiliyya- الْجَاهِلِيَّةِ *džahilijetski sud, presuda, zakon*. Ovaj sud / presuda / zakon navodi se u kontekstu dvostruke naredbe poslaniku Muhammedu, a. s., da Jevrejima sudi *prema onome što objavljuje Allah* i, također, dvostrukog upozorenja da ga oni *ne odvrte od nečega što mu objavljuje Allah*. U komentarima Kur'an navodi se da su Jevreji ponudili Poslaniku, a. s., da će povjerovati u njegovo poslanstvo ako on s njima sklopi sporazum o popustljivosti u nekim određenim propisima, od kojih je i propis o kamenovanju i da je ovo upozorenje objavljeno u vezi sa ovom ponudom.¹⁶

Prvi ajet, na samom početku, objelodanjuje zašto je Poslaniku, a. s., naređeno suđenje prema الله *Allahovom sudu, presudi ili zakonu*. Naime, Kur'an je sušta i kompletna istina, „kulminirajuća tačka svih

¹⁶ V. Qutb, *U okrilju Kur'ana*, 6/198; Al-Suyūti, *Lubab al-nuqul*, 80. - Detaljniji tefsir ova tri ajeta iz sure al-Ma'ida v. u: Al-Tabarī, *ġāmi' al-bayan*, 4/2909–2919; Ibnal-ġawzi, *Zad al-masir*, 1/149–151; Al-Baydāwī, *Anwar al-tanzil wa asrār al-ta'wil*, 1/440–441.

Objava“,¹⁷ i on potvrđuje Knjige objavljene prije njega. Kur’an kontinuirano, istovremeno, zasvođuje Božije oglašavanje putem Knjigā. Drugim riječima, suđenje prema Kur’anu identično je suđenju prema Tevratu (Tori) Jevreja jer je izvorište i ishodište obje Knjige – identično. Odbijanje suđenja prema Kur’anu jednako je, zapravo, odbijanju suđenja prema Tevratu. Kur’an, prema svom vlastitom priznanju, *bdi nad* Tevratom – i, također, nad Indžilom, Evandjeljem – tj. neke tevratske zakone potvrđuje, a neke, pak, opoziva.

Sintagma حُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ, u posljednjem navedenom ajetu, ovdje stoji semantički opozitna naspram eksplicitne sintagme بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ, spomenute u prethodnom ajetu, ili, pak, implicitne sintagme حُكْمُ اللَّهِ. Drugim riječima, *ġāhiliyya* je ovdje antonim pojmu *al-Wahy* (Objava).¹⁸

Kontekstualno čitanje navedenih ajeta u semantičkoj opoziciji *hukm al-ġāhiliyyai hukm Allah* ukazuje i na sljedeću sadržajnu i vrijednosnu opozitnost: *hukm al-ġāhiliyya* temelji se na ljudskim prohtjevima (*ahwa'* – riječ koja se dvaput ponavlja u navedenim ajetima i pripisuje Jevrejima), a *hukm Allah* na Istini (*Haqq*) i Pravdi (*‘adl*).¹⁹

¹⁷ Asad, *Poruka Kur’ana*, 149.

¹⁸ Mir, *Dictionary of Qur’anic Terms and Concepts*, 8.

¹⁹ Šehid Sayyid Qutb (u. 1966.) na temelju ovog, 50. ajeta sure al-Mā’ida gradi svoju svojevrsnu savremenu *teoriju džahilijeta*. U kometaru ovog ajeta, između ostalog, on kaže: „Značenje džahilijeta se precizno određuje ovim tekstom. Džahilijet – kako ga kvalificira Allah i precizira Njegov Kur’an – jeste da ljudi sude ljudima, jer je to robovanje ljudi ljudima a napuštanje robovanja Allahu, odbijanje Allahovog Božanstva i priznavanje, nasuprot ovog odbijanja, božanstva nekim ljudima i robovanje njima umjesto Allahu... Džahilijet – u svjetlu ovoga teksta – nije jedan vremenski period, već je to trajno stanje. Stanje koje je bilo jučer, koje se nalazi danas i koje će biti sutra, pa stoga poprima atribut džahilijeta, suprotan i oprečan islamu. Ljudi – u bilo kojem vremenu i u bilo kojem mjestu – ili sude prema Allahovom šerijatu – bez odstupanja od nekog njegovog dijela, primajući ga i prihvatajući potpuno, pa su, dakle, u Allahovoj vjeri, ili sude prema zakonu koji su stvorili ljudi – u bilo kojoj formi – primajući ga kao takvog, pa su, dakle, u džahilijetu, pa su u vjeri onih po čijem im se zakonu sudi, a nikako nisu u Allahovoj vjeri. Onaj ko ne traži da mu se po Allahovom zakonu sudi, traži da mu se kao u pagansko doba sudi; onaj ko odbija Allahov šerijat, prima zakon džahilijeta i živi u džahilijetu” (*U okrilju Kur’ana*, 6/200–201). Ovu svoju *teoriju džahilijeta* Qutb će radikalno razraditi i primijeniti u svom djelu *Ma’alim fi al-tariq*, gdje ustvrđuje: “Mi se danas nalazimo u istom onakvom džahilijetu u kakvom su se nalazili i savremenici ranog islama, ili u još gore. Sve oko nas je džahilijet: poimanja ljudi, njihova vjerovanja, navike i običaji, izvori znanja, umjetnost i književnost, propisi i zakoni... Štaviše, znatan dio onoga što smatramo islamskim znanjem, islamskim izvorima,

Značenje treće: *تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى* pokazivanje ženske ljepote u prvo džahilijetsko doba

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ ۚ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٢٣﴾ وَقُرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى ۚ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَأَذْكُرَنَّ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٤٣﴾

O, žene Vjerovjесnikove, vi niste kao druge žene, ako se Allaha bojite! Pa nemojte umiljato i zavodljivo govoriti pa da požudu osjeti onaj u čijem je srcu bolest. I govorite pristojan govor! / I boravite u kućama svojim i ne pokazujte ljepotu svoju kao u davno džahilijetsko doba, i obavljajte namaz i dajite zekjat, i pokoravajte se Allahu i Poslaniku Njegovu! Allah želi da od vas odstrani sve mahane, o, porodico Poslanikova, i da vas potpuno očisti. / I pamтите ono što vam se kazuje u domovima vašim – Allahove ajete i mudrost! Zaista je Allah predobar i o svemu obaviješten (Al-Ahzāb, 32–34).

islamskom filozofijom i islamskim mišljenjem – također je produkt ovog džahilijeta.”. Za Qutba su sva postojeća društva “džahilijetska društva”: sva komunistička društva, idolopoklonička društva koja još uvijek postoje u Indiji, Japanu, Filipinima i Africi, jevrejska i kršćanska društva diljem svijeta te, konačno, i sva ona društva koja za sebe tvrde da su “muslimanska” (Znakovi na putu, 19, 65–73). O Qutbovoj teoriji *jāhiliyyah* i kritičke osvrte na nj v.: Sayed Khatab, *The Political Thought of Sayyid Qutb: The Theory of Jahiliyyah*, Routledge, London and New York, 2006.; William E. Shepard, “Sayyid Qutb’s Doctrine of ‘Jāhiliyya’”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 35, No. 4 (Nov., 2003), str. 521–545; Sayed Khatab, “Hakimiyah” and “Jahiliyyah” in the Thought of Sayyid Qutb”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 38, No. 3 (Jul., 2002), str. 145–170. Al-Mawdudi (u. 1979.) u svom *Tafhimu*, komentarišući 50. ajet sure al-Mā’ida, slično Qutbu, kaže sljedeće:

„Riječ *džahilijet* je antonim riječi islam. Put islama se u cijelosti temelji na znanju prenesenom od Allaha Koji posjeduje znanje svih realnosti. Nasuprot tome, svaki put koji je različit i opozitan putu islama jeste put neznanja. Predislamski period Arabije nazvan je periodom neznanja u smislu da su ljudi izmislili svoj način života koji se zasnivao samo na nagađanjima i strastima. I zato, kada god neki od ovih načina budu usvojeni, taj period će se nazvati periodom „neznanja“. Isto tako, znanje koje se danas prenosi u školama i univerzitetima samo je parcijalno znanje i ni na koji način ono ne može biti dovoljno za ispravno vođenje čovječanstva. I zbog toga, svi sistemi života zasnovani na fantazijama i strastima uz pomoć takvog parcijalnog znanja, a uz potpuno nepoštivanje znanja, isto tako će biti putevi „neznanja“ poput puteva predislamskog perioda“ (*Tafhim al-Qur’an – The Meaning of the Qur’an*, na: <http://englishtafsir.com/Quran/5/index.html>).

Predmetni ajeti upućeni su Muhammedovim, a. s., ženama (*nisa'al-nabiyy*) koje nisu „kao druge žene“. Oni sadrže nekoliko naredbi (*awamir*) i zabrana (*nawah*) upućenih njima.

Naredbi je šest: 1) pristojan i lijep govor; 2) boravak u kućama i neizlazak iz njih – izuzev u potrebi; 3) obavljanje namaza; 4) davanje zekjata; 5) pokornost Allahu i Njegovom Poslaniku i 6) pamćenje Allahovih ajeta i Njegovih propisa.

Što se tiče zabrana, u pitanju su dvije. Prva: zabrana umiljatog i zavodljivog govora pred „bolesnim“ ljudima فِي الَّذِي فِي (فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي) (وَلَا تَبْرَجْنَ فِي الْأَمْثَالِ الْأُولَى) (وَلَا تَبْرَجْنَ فِي الْأَمْثَالِ الْأُولَى) .

Sintagmatski sklop تَبْرَجْنَ فِي الْأَمْثَالِ الْأُولَى ovdje nas posebno zanima zato što nam on otkriva novo kontekstualno značenje ili novi semantički aspekt riječi *ġāhiliyya*.

Riječ تَبْرَجْنَ – koja znači kićenje, gizdanje, pokazivanje tjelesne ljepote ili čari, a ovdje u sintaksičkoj poziciji apsolutnog objekta (*al-maf'ul al-mutlaq*) glagola koji joj prethodi – pripojena je rektumu (*mudāf ilayh*) *al-ġāhiliyya* i njegovom atributu (*na't*) *al-ula*. Sintaksička pozicija koja nedostaje, odnosno implicira se, jeste regens (*mudaf*) *nisa'* (žene). Naravno, ne pokazuje se i ne gizda *ġāhiliyya* već to čine – *nisa'* (žene).

Intencija ajeta je, dakle, razumljiva: posrijedi je zabrana pokazivanja ljepote ili tjelesnih ukrasa kako su to činile neke žene u *al-ġāhiliyyaal-ula* (dosl. u prvom džahilijetu). Zabrana je, kako smo uočili, intenzivirana „infinitivnim ponavljanjem“, a ispuštanjem regensa stilski se markira i negativno ističe jedan aspekt *davnog, prvotnog džahilijeta*.

U komentarima Kur'ana bilježi se više mišljenja u vezi sa intencijom sintagme *al-ġāhiliyyaal-ula*, tj. o kojem se vremenskom periodu precizno radi. Komentator Ibn al-Ġawzi (u. 598/1201.) donosi četiri takva mišljenja ranih autoriteta u tumačenju Kur'ana:

1. period (koji je bio) između Idrisa i Nuha, a. s., (prenosi 'Ikrima od Ibn 'Abbasa);
2. period u vrijeme Ibrahima, a. s., (mišljenje 'A'ise);
3. period između Adema i Nuha, a. s., (mišljenje Al-Hakama);
4. period između 'Isaa i Muhammada, a. s., (mišljenje Ša'bija).²⁰

²⁰ *Zad al-masir*, 6/105.

Također, u komentarima Kur'ana detaljnije se razmatra i narav tog džahilijetskog pokazivanja (*tabarruġa*) te u čemu se on konkretno i praktički sastojao. Riječ je, ukratko, o tome da su neke žene, pri izlasku iz svojih kuća, otvoreno i upadljivo pokazivale svoju ljepotu i tjelesne ukrase izazivajući time pohotu kod muškaraca.²¹

Al-Kālidī u svojoj studiji ovako pomiruje spomenuta mišljenja u vezi sa vremenskim određenjem *al-ġāhiliyyaal-ula*:

„*Al-ġāhiliyyaal-ula* jeste period koji prethodi islamu. Taj period proteže se od Adema do Muhammeda, a. s., i obuhvata ponašanja žena *džahilki* u različitim vremenima i pokoljenjima, a to je džahilijetsko ponašanje koje je suprotno Allahovom, dž. š., Putu i Njegovom šerijatu kojeg su dostavljali vjerovjesnici i poslanici. Takvo zastranjeno ponašanje i ophođenje poziva ka iskušenju, obmani i strasti(ma)“.²²

Još jedno pitanje logički se nametnulo komentatorima Kur'ana: Budući da se u Kur'anu tekstualno evidentira *al-ġāhiliyyaal-ula*, znači li to, onda, da postoji (ili da će postojati) i *al-ġāhiliyyaal-taniya* ili *al-ġāhiliyyaal-ukra* (drugi džahilijet)?

Klasični komentatori Kur'ana ponudili su nekoliko mišljenja od kojih su nam dva posebno značajna: a) atribut *al-ula* nužno ne implicira postojanje *al-ġāhiliyyaal-taniya*²³ i b) atribut *al-ula* implicira postojanje *drugog džahilijeta* nakon pojave islama ili u islamu.²⁴

Savremeni komentatori Kur'ana, pak, riječ *ġāhiliyya* u ovom kao i drugim kur'anskim ajetima u kojima se ona spominje razumijevaju u općem, univerzalnom, pa i u apsolutnom značenju (*'ammwa mutlaq*).²⁵

²¹ V. Al-Tabarī, *ġāmi'al-bayan*, 8/6657; Ibn Kalīr, *Tafsīral-Qur'an al-'azim*, 3/631–632; Al-Zamakšarī, *Tafsīr al-Kaššaf*, 855; Ibn al-Ġawzi, *Zadal-masīr*, 6/105.

²² *Al-Tafsīral-mawdu'ī*, 184.

²³ Al-Razī, *Al-Tafsīr al-kabīr*, 20/209; Ibn al-Ġawzi, *Zad al-masīr*, 6/105.

²⁴ „Moguće je da je *prvi džahilijet* džahilijet nevjerništva (*kufir*) prije islama, a *drugi džahilijet* džahilijet grijeha (*fusuq*) u islamu... što se potvrđuje hadisom u kojem Poslanik, a. s., Abu Darda'u kaže: *Inna fikaġāhiliyya*, a on ga onda pita: *ġahiliyya kufir am islam*, a Poslanik mu odgovara: *ġahiliyya kufir*“ (Al-Zamakšarī, *Tafsīr al-Kaššaf*, 855); isto ovo navodi i Al-Baydawī, *Anwaral-tanzīl*, 4/85. „Moguće je da se pod *al-ġāhiliyyaal-ukra* misli na riječi i djela u islamu nalična onim koja su ispoljavana u džahilijetu.“ (Al-Šawkani, *Fathal-qadir*, 1167); usp. također, *Tafsīr al-Nasafi*, 3/302.

²⁵ „Današnji džahilijet je gori / veći / žešći (*ašadd*) od džahilijeta i zabludjelih ljudi iz doba Vjerovjesnika, s. a. v. s.“ (Rida, *Tafsīr al-Qur'an al-hakīm*, 1/27). „Pagansko doba nije ograničeno niti određeno vremenom. To je određeno društveno

Prema tome, treće semantičko polje riječi *ġāhiliyya* jeste pokazivanježenske ljepote i tjelesnih ukrasa u *prvo* ili *davno pagansko doba*, odnosno, u širem smislu, džahilijet u odijevanju, kulturi oblačenja i kulturi međusobnog odnosa između suprotnih spolova.

Značenje četvrto: *حَمِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةِ* džahilijetska žest / arogancija

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالزَّمَمُ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

Kad su punili oni koji nisu vjerovali svoja srca žarom, žarom džahilijetskim, Allah je spustio smirenost Svoju na Poslanika Svoga i na vjernike, i obavezao ih da ispunjavaju riječ Bogobojznosti, a oni i jesu najpreči i najdostojniji za nju. A Allah sve zna (Al-Fath, 26).

Ovo je četvrto i posljednje spominjanje riječi *ġāhiliyya* u tekstu Kur'ana. Ovaj ajet, zajedno sa dva koja mu prethode, objavljen je nakon čuvenog sporazuma na Hudejbiji sklopljenog između Muhammeda, a. s., i Kurejšija šeste godine po Hidžri.

Ovaj ajet otkriva motiv koji je ponukao tadašnje idolopoklonike na njihov stav da spriječe poslanika Muhammeda, a. s., i muslimane da obave mirnu i pobožnu posjetu Kabi (umru) te da ne dozvole da se u tekstu sporazuma napiše *Bismillah* i *Rasulullāh*, o čemu se detaljnije govori u komentarima Kur'ana, hadiskim zbirkama i životopisima Muhammeda, a. s.²⁶

stanje, određeno shvatanje života koje se može pojaviti u svakom vremenu i na svakom mjestu da bi tom pojavom ukazalo na prvo pagansko doba koje je bilo i prošlo. Analogno ovome, mi danas živimo u vremenu slijepog paganstva, grubog osjećaja, animalnog shvatanja koje je palo na najniži stepen čovječanstva, do krajnjih granica poniženja“ (Qutb, *U okrilju Kur'ana*, 22/14).

„Riječ džahilija označava razdoblje narodnog – ili civilizacijskog – moralnog neznanja između brisanja jednog vjerovjesničkog učenja i pojave drugog; a, posebno, razdoblje arapskog paganstva prije dolaska poslanika Muhammeda. Pored ovih povijesnih značenja, međutim, ova riječ opisuje stanje moralnog neznanja ili nesvjesnost u njezinom općem smislu, neovisno o vremenu ili društvenom okruženju“ (Asad, *Poruka Kur'ana*, 641).

26 V. Al-Tabarī, *Ġāmi‘ al-bayan*, 9/7495–7509; *Buharijeva zbirka hadisa*, br. hadisa 2731–2732, 2/575586; Harun, *Tahrib Sira Ibn Hišam*, 200–202; Hamidullah, *Muhammed a. s.*, 1/214–218.

Taj motiv Kur'an opisuje kao *hamiyyaal-ğāhiliyya*, „jer sve to što su oni učinili spada u etiku onih koji ne vjeruju (*aklaq ahl al-kufr*)“, kako to ističe Al-Tabari.²⁷

U istom ajetu se oštro kontrastira i *stanje* vjernika opisano spuštanjem Božije milosti na njih iz koje proističe staloženost, smirenost, pribranost, kontroliranost u mislima i djelima.

Jezikoslovac Al-Ragib al-Isfahani (u. 503/1109.), objašnjavajući leksemu *al-hamiy* (الْحَمِي) – iz koje je derivirana riječ *hamiyya* – kaže da ona označava „toplinu koja proističe iz užarenih supstanci poput vatre i Sunca i iz uzavrele tjelesne moći... A za srdžbensku moć (*al-quwwaal-gadabiyya*), kada se ražesti i uveća, kaže se *al-hamiyya*. Tako se veli Hamit 'alafulan u značenju *Gadibt 'alayh* (Rasrdio sam se na njega). Uzvišeni kaže: حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ...“²⁸

U klasičnim komentarima Kur'ana ne nalazimo širu eksplikaciju sintagme *hamiyya al-ğāhiliyya*. Ona se vrlo koncizno semantički eksplicira kao: „الْأَنفَةِ *oholost, gordost*“ (Al-Zamakšari, 1029; Al-Šawkani, 1386) ili kao „الْجَبَرِيَّةَ وَالْأَنفَةَ *oholost i fanatizam*“ (Ibn al-ğawzi, 7/85) te da je, sintaksički, riječ *hamiyya* apozicija (*badal*) prethodno spomenute riječi *al-hamiyya*, aneksirana rektumu *ğāhiliyya*.

Ta *anafa* i *ğabariyya* obuzele su vođe Kurejšija onda kada je Muhammed, a. s., sa svojim sljedbenicima htio ući u Mekku pa su oni kazali: „Oni dolaze nama, a naši sinovi i naša braća ratuju protiv njih!“ Naime, drevni zakon Arabije nalagao je da svi imaju pravo obaviti hodočašće u Mekki, i nevjernici Mekke, odnosno, vođe tadašnjih Kurejšija, koji su to pravo dobro znali i sami ga sebi priznali i prihvatili, nisu imali pravo da zaustave i spriječe u tome bilo koga. Izuzetak su, dakle, napravili sa muslimanima. Zašto? Zato što bi ulazak Poslanika, a. s., u Mekku sa velikim brojem sljedbenika značio gubitak ugleda i prestiža Kurejšija među Arabljanima. I to je, zapravo, bila njihova *hamiyya al-ğāhiliyya* – džahlijetska žest ili arogancija.²⁹

²⁷ Ğāmi' al-bayan, 9/7506.

²⁸ Mu'ğam mufradatalfazi al-Qur'an, 148–149. - *Hamiyya*: revnost, usrdnost, žar; oduševljenje; zanos; fanatizam; žestina; bijes; uzbuđenje, uzrujanost; temperament; poštenje; osjećanje časti (stida); skromna dostojanstvenost; oholost, nadutost, prijezir; suzdržavanje od jela, dijete; *hamiyya qawmiyya*: šovinizam (Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, 335).

²⁹ Ibn al-Ğawzi, *Zad al-masir*, 7/85; Maududi – *Tafhim al-Qur'an*, na: <http://englishtafsir.com/Quran/48/index.html>.

Sa semantičke tačke gledišta, kako ističe Izutsu, ovo je najznačajnija upotreba riječi *ġāhiliyya* u Kur'anu, sa kombinacijom riječi *hamiyya*. Ostala tri gore navedena primjera upotrebe riječi *ġāhiliyya* u Kur'anu, veli Izutsu, „opisuju neke aspekte ili moralni stav ili izvanjsko ponašanje onih koji nisu prihvatili monoteističku religiju, ili onih koji, premda površinski muslimani, istinski uopće ne vjeruju u Boga i prvom prilikom počinju se kolebati“.³⁰

Sintagmu *hamiyya al-ġāhiliyya* on prevodi kao „arrogance of *ġāhiliyya*“ (džahilijjska arogancija / drskost), a odnosi se na a) nadmenu oholost jednog plemenskog čovjeka, b) nepokolebljivi ponos tako karakterističan za stare paganske Arabe i c) tvrdoglavi otpor protiv svega što pokazuje i najmanji znak povrijeđenosti njihova osjećaja časti i uništavanja tradicionalnog načina života.³¹

Zaključak

Riječ *ġāhiliyya* je kur'anski termin koji se spominje četiri puta u Kur'anu: Āli 'Imrān, 154; Al-Mā'ida, 50; Al-Ahzāb, 33 i Al-Fath, 26. Interesantno je da sve četiri navedene kur'anske sure, u kojima se spominje riječ *ġāhiliyya*, pripadaju medinskoj objavi Kur'ana (*al-Qur'an al-madani*). Time se, u semantičkom i, također, u semiotičkom smislu jasno i oštro kontrastiraju dva pojmovna, sadržajna i vrijednosna koncepta: *islam* i *ġāhiliyya*, odnosno dva svjetonazora (*Weltanschauung*): islamski i džahilijjski.

Na sva četiri mjesta u Kur'anu riječ *ġāhiliyya* dolazi u kombinaciji sa različitim riječima te ima različito ili novo značenje: a) *džahilijjska misao*, b) *džahilijjski sud / presuda / zakon*, c) *pokazivanje ženske ljepote u prvo džahilijjsko doba* i d) *džahilijjska žest / arogancija*. Ono što je zajedničko svim ovi značenjima jeste idolopoklonička religijska svijest i na temelju nje izgrađeni svjetonazor.

³⁰ „They are all used to describe some aspects of either the moral attitude or the outward behavior of those who would not accept the monotheistic religion, or of those who, though Muslims on the surface do not really believe in God at all and begin to waver on the first occasion“ (*Ethico-Religious*, 32).

³¹ „...refers to that overbearing haughtiness of a tribal man, the staunch pride so characteristic of the old pagan Arabs, the spirit of stubborn resistance all that shows the slightest sign of unjuring their sense of honor and destroying the traditional way of life“ (*Ethico-Religious*, 31).

Dakle, *ğāhiliyya* ima široko značenje i obuhvata četiri temeljna ili sržna značenja: vjerovanje, suđenje, odijevanje i arogantnost, iz kojih, onda, proističu sljedeća „relaciona značenja“: *ğāhiliyya* u uvjerenju, poimanju i mišljenju; *ğāhiliyya* u zakonodavstvu; *ğāhiliyya* u kulturi oblačenja, u kulturi ponašanja, kulturi međusobnog odnosa između suprotnih spolova, u etici; *ğāhiliyya* u društvenim odnosima u najširem smislu. Jednostavno, *ğāhiliyya* obuhvaća čitav život.

Očigledno je, dakle, da riječ *ğāhiliyya* u Kur'anu ni na kakav način ne indicira pojam *ğahla* u njegovom uobičajenom značenju – neznanje, već dolazi u značenju arogancije, oholosti, fanatizma, drskosti, nepromišljenosti, tvrdoglavosti, što je njezino najznačajnije značenje u Kur'anu.

Samo na jednome mjestu u Kur'anu (Al-Ahzāb, 33) postoji kontekstualna indikacija kojom se indicira da se *ğāhiliyya* odnosi na konkretni vremenski period – onaj prije islama koji se višestruko interpretira. Klasični leksikografi i lingvisti arapskog jezika riječ *ğāhiliyya* redovno ekspliciraju u historijskom značenju i ograničenju: period kod Arapa prije islama. Ovaj njihov pristup označavamo statičnim poimanjem pojma *ğāhiliyya*, no, sasvim očigledno, shodno kur'anskom tekstu, *ğāhiliyya* je, zapravo, **dinamični koncept**. Savremeni komentatori Kur'ana ('Abduhu, Rida, Qutb, Mawdudi, Asad) pojam *ğāhiliyya* shvataju i tumače kao dinamični koncept u njegovom univerzalnom a ne partikularnom, historijski ograničenom značenju i koji se, kao takav, javlja i obnavlja u novim formama i kategorijama u svakom vremenu.

Literatura

1. 'Abd al-Baqi, Muhammad Fu'ad, *Mu'ğam al-mufahras li alfaz al-Qur'an al-karim*, Dar al-hadil, Al-Qahira, 1996.
2. Abu'Awda, 'Awda Kalil, *Al-Tatawwur al-dalali bayn luga al-šir al-ğahili wa luga al-Qur'an*, Maktaba al-manar, al-Zarqa', Al-Urdun, 1985.
3. Anis, Ibrahim i dr., *Al-Mu'ğam al-wasit*, s. 1., s. a.
4. Asad, Muhammed, *Poruka Kur'ana*, prev. Hilmo Ćerimović, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
5. Al-'Askari, Abu Hilal, *Al-Furuq al-lugawiyya*, Mu'assasa al-našr al-islami, Qom, 1412. h.
6. Al-Baydāwī, *Anwar al-tanzil wa asrār al-ta'wil*, Dār al-rušd, Bayrūt, 2000.
7. Al-ğawhari, *Al-Sahhah*, Dar al-'ilm li al-malayin, Bayrut, 1956.
8. Ibn Džuzejj el-Kilbi el-Endelusi, *Olakšani komentar Kur'ana*, prev. Almir Fatić i Nedžad Ćeman, Libris, Sarajevo, 2014.
9. Goldziher, Ignaz, *Muhammedanische Studien*, Halle, 1989.

10. Al-Kalidi, Salah'Abd al-Fattah, *Al-Tafsir al-mawdu'i bayn al-nazariyya wa al-tatbiq*, Dar al-nafa'is, Al-Urdun, 2008.
11. Hamidullah, Muhammed, *Muhammed a. s., Život* 1., prev. Nerkez Smailagić, III izdanje, El-Kalem, Sarajevo, 1990.
12. Harun, 'Abd al-Salam Muhammad, *Tahrib Sirah Ibn Hišam*, Maktaba al-sunna, Al-Qahira, 1989.
13. Ibn al-ğawzi, *Zad al-masir fi' ilm al-tafsir*, Dar al-fikr, Bayrut, 2009.
14. Ibn Faris, *Muğam maqayis al-luga*, Maktab al-i'lam al-islami, Tehran, 1404. h.
15. Ibn Kalir, *Tafsir al-Qur'an al-'azim*, ġam'iyya ihyā' al-turāli al-islamī, Al-Kuwayt, 1994.
16. Ibn Manzūr, *Lisan al-'Arab*, Našr adab al-hawza, Qom, 1405. h.
17. Al-Isfahani, Al-Ragib, *Muğam mufradat al-faz al-Qur'an*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut, 1997.
18. Izutsu, Toshihiko, *God and Man in the Qur'an*, Islamic Book Trust, Malaysia, 2002.
19. Izutsu, Toshihiko, *Ethico-Religious Concept in the Qur'an*, McGill University Press, Montreal, 1966.
20. Karić, Enes, pr., *Semantika Kur'ana*, Sarajevo, Bemust, 1998.
21. Kutb, Sejjid, *Znakovi na putu*, prev. Mustafa Prljača i Muhamed Mrahorović, s. l., s. a.
22. Qutb, Sayyid, *U okrilju Kur'ana*, prev. Omer Nakičević i dr., Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 1996–2000.
23. Lane, Edward W., *Arabic-English Lexicon*, Willams & Norgate, London, 1863.
24. Maududi, Sayyid Abul Ala, *Tafhim al-Qur'an - The Meaning of the Qur'an*, na: <http://englishtafsir.com/Quran/5/index.html>
25. Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
26. Mir, Mustansir, *Dictionary of Qur'anic Terms and Concepts*, Garland Publishing, New York & London, 1987.
27. 'Omar, Abdul Mannan, *Dictionary of The Holy Qur'an (Arabic-English)*, Noor Fondation, Hockessin, 2004.
28. Penrice, John, *A Dictionary and Glossary of the Qur'an*, New revised edition, The Other Press, Kuala Lumpur, 2006.
29. Al-Razi, al-Fahr, *Al-Tafsir al-kabir*, s. l., s. a.
30. Rida, Muhammad Rašid, *Tafsir al-Qur'an al-hakim al-šahir bi tafsir al-Manar*, Dar al-fikr, Bayrut, s. a.
31. Rosenthal, Franz, *Knowledge Triumphant. The Concept of Knowledge in Medieval Islam*, Brill, Leiden, 2007.
32. *Sahihu-l-Buhari, Buharijeva zbirka hadisa*, prev. Hasan Škapur i dr., Visoki saudijski komitet, Sarajevo, 2009.
33. Al-Suyūti, *Lubab al-nuqul fi asbab al-nuzul*, Mu'assasa al-halabī, Al-Qahira, 1968.
34. Al-Suyuti, *Al-Muzhir fi'ulum al-luga wa anwa'iha*, Dar al-ğil, Bayrut, s. a.
35. Al-Šawkānī, *Fath al-qadir, Dār ma'rifa*, Bayrūt, 2007.
36. Shepard, William E., "Age of Ignorance", *Encyclopaedia of the Qur'an (EQ)*, Volume I, Brill, Leiden, 2001.
37. Al-Tabarī, *Ĝāmi' al-bayān 'an ta'wil āy al-Qur'an*, Dar al-salam, Al-Qahira, 2007.
38. *Tafsir al-Nasafi*, Dar ihya' al-kutub al-'arabiyya, s. l., s. a.

39. Tahai, el-Isma'il, *Životopis poslanika Muhammeda, s. a. v. s., na osnovu najranijih izvora*, prev. Ahmed Ananda, Libris, Sarajevo, 2013., 161–168.
40. Al-Zabīdi, *Tağ al-'arus min ġawahir al-qamus*, Dar al-fikr, Bayrut, 1994.
41. Al-Zamakšarī, *Tafsir al-Kaššaf*, Dār ma'rifa, Bayrūt, 2005.

THE SEMANTIC FIELD OF THE WORD ĞAHILIYYA IN THE QUR'AN

Summary

The paper consists of four parts. The first part is an introduction which sets out preliminary remarks about the word *ğāhiliyya* and its specificity, outlines the content and purpose of this paper, and maps out its methods and the literature on which it draws. The second part addresses detailed lexical meaning of the word *ğāhiliyya* on the basis of classical and contemporary reference works of Arabic lexicography as well as the contemporary works by prominent orientalists in the field of Arabic language and Qur'anic studies. The third, the central part of the paper deals with four meanings of the word *ğāhiliyya* in the Qur'an by way of a semantic, contextual and tafsir analysis. The fourth part contains the author's concluding remarks.

Keywords: semantics, ġahiliyya, Qur'an, tafsir, context, meaning